

Dormán András

A francia nemzeti nyelv megteremtése, az anyanyelvoktatás történetének főbb állomásai és kihívásai

Jelen tanulmány áttekintő képet nyújt arról, hogy miként vált a Párizs környékén beszélt francien az ország nemzeti nyelvévé. Bemutatja a francia szupernorma megteremtésének főbb állomásait, a francia nyelvű oktatási rendszer létrehozásához vezető utat, a francia anyanyelv oktatásának intézményesülését és legfontosabb kihívásait.

Távoli előzmények: a XVI. századtól a nagy francia forradalomig

A középkori Franciaországot a regionális tagoltság és a nyelvi sokszínűség jellemezte. A történelmi nyelveket és a nyelvjárásokat földrajzi, társadalmi és etnikai alapon különböztethetjük meg egymástól (Gadet 2003: 7). Területi alapon három nagy nyelvjárási régiót lehet elkülöníteni Franciaországban: az északi d'oïl (pikárd, francien stb.), a déli d'oc (limousin, alpin stb.), valamint Kelet-Franciaországban a két terület közé ékelődő frankoprovenszánt. A nyelvjárások közötti határvonal pontos megrajzolása nem lehetséges, hiszen ennek elhelyezkedése a történelem során folyamatosan módosult. A nyelvazonosság meghatározásának a problematikájából adódóan a dialektológusok között az egyes tájnyelvek besorolásában sincs teljes egyetértés, illetve abban sem, hogy mely változatok tekinthetők külön nyelvnek (Cerquiglini 2003: 22; Abalain 2007: 12). A peremvidéken, a határok közelében található a nem latin eredetű nyelvek: breton (kelta), flamand (germán), elzászi (germán), baszk (nem indoeurópai). A francien azért válhatott nemzeti nyelvvé, mert a XII. századtól uralkodó Capet-ház székhelye Párizs lett, a vallási élet székhelye Saint-Denis, és a tudományos-intellektuális élet központjává a Sorbonne alapításának (1252) köszönhetően szintén Párizs vált (Bárdosi-Karakai 1996: 177). Mindez egyre nagyobb tekintélyt biztosított az Île-de-France régió nyelvjárásának, a franciennek. A dinasztia részben katonai erejére támaszkodva, részben házassági politikájával gyarapította birtokait.

A középkort jellemző dialektális széttagozódás felszámolása a XVI. században vette kezdetét. Az alábbiakban arról lesz szó, hogy a könyvnyomtatás elterjedése, a reformáció kibontakozása, a reneszánsz és főleg az abszolutista uralkodók politikája, a különböző felekezetek által irányított oktatás, a reneszánsz irodalom és a nyelvtanítók munkássága miként játszott szerepet a francien előretörésében.

A középkorban már létező, de marginális használatú Biblia-fordítások után 1527-ben megszületett Lefèvre d'Étaples *Újtestamentum* fordítása, majd Olivitan átfogó francien nyelvjárású verziója (1535). Kálvin egyik fő műve a *Keresztény vallás rendszere* francia nyelvű változata 1541-ben látott napvilágot. A francien nyelvváltozatban született természettudományos művek sorát Amroise Paré sebészek, borbélyok és patikusok számára íródott *Méthode pour traiter les playes faictes par arquebutes* (1545) című munkája nyitotta. Nostradamus jóslatai is francien nyelven jelentek meg (Picoche–Marchello-Nizia 1996).

A középkorban az oktatás nyelve a latin volt. A XVI. századtól kezdve azonban a francia fokozatosan egyre nagyobb szerepet követelt magának, bár a felsőoktatásban csak a XX. század elejére szorította ki végleg a latint. I. Ferenc 1530-ban alapította meg a Collège de France-ot. Az intézmény több tanára, köztük Ramus és Forcadel is franciául oktatott (Perret 2008). A világi elit oktatásával foglalkozó oratoriánusok az elemi szintű képzésben bevezették a francient, bár a latin mellett csak másodlagos szerep jutott neki. A jezsuita rend

oktatásában a XVIII. század elejéig nem volt jelen a francien. A Keresztény Iskolatestvérek szerzetesrend intézményeiben azonban a XVII. század végétől francien nyelven folyt a nevelés. A Port-Royal janzenista szerzetesei által létrehozott úgynevezett Kis Iskolákban (*Petites Écoles*) szintén francien volt a képzés nyelve. 1750-től már nem írták elő a latin nyelv kötelező használatát a diákok közötti társalgásban. A soréz-i Szent Benedek-rend 1759-ben indított először teljes egészében francien nyelven folyó képzést nyújtó fiálét. A kollégiumokban az 1780-as évektől a matematika és a természettudományok oktatása franciául zajlott. Természetesen az alfabetizációt nyújtó vidéki iskolákban elengedhetetlen volt a helyi dialektus bevonása a képzésbe. A fontosabb imaszövegeket megtanították latinul, majd a helyi tájnyelven és egyre gyakrabban francien változatban is (Perret 2008). A lányok oktatása, amely jóval szűkebb körű volt, már a XVII. század elejétől franciául zajlott. Ebben azonban nem annyira a haladó szellemiséget lehet felfedezni, inkább azzal magyarázható, hogy a lányoknak nem kívántak átfogó klasszikus műveltséget nyújtani. A tananyag csupán az alfabetizációt, esetleg a történelem főbb vonalait és az irodalmi kánon néhány darabjának megismerését ölelte fel. A lánynevelés egyik meghatározó intézménye a Madame Maintenon által alapított Institution des jeunes filles de Saint-Cyr volt (Perret 2008).

A vallási élet hosszú időn keresztül összefonódott az oktatással, az írásbeliséggel. Összességében elmondható, hogy a protestáns felekezetekben a francia nyelv előretörése és a latin nyelv háttérbe szorítása jóval gyorsabban zajlott le. A római katolikusok számára a francia az istentisztelet, a vallásgyakorlás nyelveként csak a II. vatikáni zsinat (1963–1965) döntései nyomán vált hivatalosan elfogadottá. A katolikus közösségekben a francia nyelv oktatását indirekt módon a protestánsok mozdították elő, hiszen az általuk közzétett munkák franciául születtek, ezek olvasásához, valamint hitvita folytatásához a katolikus oktatásban is egyre fontosabbá vált a francia (Perret 2008).

A politika színterén a francia nyelv előremozdításában kiemelkedő szerepe van I. Ferenc 1539-ben kiadott rendeletének (*Ordonnance de Villers-Cotterêts*), amely a francia nyelv használatát tette kötelezővé a közigazgatási életben és az igazságszolgáltatásban (Picoche–Marchello-Nizia 1996).

Az irodalom területén is egyre nagyobb teret nyert a francia. Az előzmények a középkorra nyúlnak vissza. A párizsi királyi udvarban született alkotások nyelve a francien volt. A százéves háború alatt (főként V. Károly uralkodása idején) egyre több klasszikus ókori auctor francien fordítása született meg. A XVI. századi Pléiade nevű költői kör szintén francien dialektusban alkotott, és ezt a változatot ajánlották az irodalmi művek nyelvüül (Picoche–Marchello-Nizia 1996).

Az első jelentős francia nyelven írt francia nyelvtan Louis Meigret tollából született 1550-ben (Bárdosi–Karakai 1996: 393). A klasszikus francia irodalmi nyelv szabályait Malherbe dolgozta ki. Bár számos nyelvre vonatkozó szabály és a nyelvhasználatot szabályozó elv már létezett, de ő volt az első, aki összegyűjtötte, valamint következetes és kötelező használatukat előírta. A tisztaság (*la pureté*) elve nyomán száműzni kívánta a franciából a latinizmusokat, az archaizmusokat, a neologizmusokat, a tájszókat, a szaknyelvek kifejezéseit, valamint az általa piszkosnak (*sale*), vagyis alacsonyrendűnek ítélt kifejezéseket, amelyek nemcsak az obszcén szavakat ölelték fel, hanem a betegségekkel, testiséggel kapcsolatos kifejezéseket is, mindazt, amiről arisztokrata körökben és a királyi udvarban nem volt illő beszélni (Herman 1967). Malherbe másik elve a világosság és a pontosság volt, amellyel célja a szavak használatának szabályozása, a kétértelműség kiküszöbölése volt. A kifejezés és a gondolat között pontos megfeleltethetőségnek kellett lennie. Egy bizonyos dolog kifejezéséhez csupán egyetlen szót, a helyes szót lehetett csak használni (Herman 1967; Bárdosi–Karakai 1996: 350–351).

A XVII. században születtek az úgynevezett pedagógiai nyelvtanok, amelyek a helyes nyelvhasználathoz kívántak mintául szolgálni. A műfaj kiemelkedő darabja Vaugelas *Remarques sur la langue française* (1647) című műve, amely nem egy rendszerezett tematikus nyelvtankönyv, hanem ahogy a címe is jelzi, a nyelvvel

kapcsolatos észrevételek, megjegyzések gyűjteménye. A helyes nyelvhasználatot (*le bon usage*) és a szép nyelvhasználatot (*le bel usage*), vagyis a követendő nyelvi normát a királyi udvar nemeseinek és a párizsi szalonok látogatóinak nyelvhasználata határozta meg (Herman 1967).

Ha a XVII. századi francia abszolutizmust egyetlen fogalom segítségével próbálnánk megragadni, akkor az egységesség, az egységre való törekvés a legtalálób. Ez az elv a nyelvre is hatott. Az 1635-ben felállított Francia Akadémia intézményes kereteket biztosított Malherbe elveinek további kidolgozásához. Az első akadémiai szótár, a *Dictionnaire de l'Académie* 1694-ben látott napvilágot. Fontos megemlíteni az Akadémia monopolhelyzete miatt külföldön kiadott Antoine Furetière által szerkesztett *Dictionnaire universel*-t, amely enciklopédikus jellegénél fogva a XVIII. századi enciklopédiák előfutárának tekinthető. A Vaugelas által megteremtett hagyomány nyomán több nyelvtan is született, például Bouhours *Remarques nouvelles sur la langue française* (1676–1693) és a *Doutes sur la langue française proposez à Messieurs de l'Académie française* (1674) című művei, amelyeknek mind címében, mind módszertanában és felépítésében Vaugelas műve köszön vissza. Bouhours nem dolgozott ki semmilyen átfogó elméleti keretet, az egyes kifejezések, szerkezetek helyességének megállapítása értékítéleteken nyugszik, amelynek alapja az ízlés (*le goût*), vagyis az udvar és a szalonok nyelvhasználata. Kortársa, Ménage tekinthető a francia nyelvtörténet első kutatójának. Az *Origines de la langue française* (1650, 1694) című művében a francia szókincs számos elemének helytálló etimológiai magyarázatát adja. A század második felében pedig Descartes munkássága nyomán és a racionalizmus elterjedésének köszönhetően megjelennek a logikai szabályok mintájára megfogalmazott, nyelvtani szabályok segítségével leírt általános és ésszerű nyelvtanok, amelyek közül Arnauld és Lancelot *Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal* (1660) című alkotása a legsikeresebb (Herman 1967).

A nyelvtanírók az 1660-as évektől szakítottak a korábbi gyakorlattal. A helyes és szép nyelvhasználat leírásához már nem ők merítettek az udvar, a szalonok nyelvhasználatából és az irodalmi kánonból, hanem ők maguk határozták meg a követendő normát. 1673. május 8-án fogadták el az akadémikusok a kötelező és egységes helyesírási szabályzat bevezetését. A grammatikusok tekintélyét jól illusztrálja, hogy Racine, Boileau, La Fontaine, a kor nagy irodalmi alakjai rendszeresen fordultak azzal a kéréssel a fentebb említett Dominique Bouhours nyelvtaníróhoz, hogy javítsa ki nyelvtani és stilisztikai hibáikat. Ha ugyanis az irodalmi alkotások nem feleltek meg az akadémikusok által előírt normának, nem jelenhettek meg nyomtatásban, a színműveket pedig nem lehetett bemutatni (Herman 1967; Walter 1988).

Az újfrancia korszak (*le français moderne*) első szakaszának végére, a XVII. század utolsó éveire kristályosodott ki a klasszikus francia (*le français classique*), amelynek szintaxisa, morfológiája és hangkészlete néhány apróságtól eltekintve megegyezik a mai francia nemzeti nyelvváltozattal. A szintén klasszikus francia szakasznak tekintett XVIII. század nyelvészeti szempontból vizsgálva nem hoz jelentős változást a XVII. századi nyelvállapothoz képest (Herman 1967). A század legfontosabb eredménye a szókészlet bővítése, amely összefügg az enciklopédisták munkásságával. A *Francia Enciklopédia* megírásával létrejött a kor valamennyi tudományágának és műveltségi területének kodifikált francia terminológiája. Ez a francia anyanyelvoktatás és a francia nyelvű oktatás szempontjából azért jelentős, mert lehetővé tette bármelyik diszciplína tanítását francia nyelven (Walter 1988).

A nagy francia forradalom

A XVIII. századra létrejött a standard nemzeti nyelvváltozat, amelynek használata a fentebb bemutatott tényezőknek, valamint a kora újkori úthálózat bővülésének és a társadalmi mobilitás növekedésének (például a *tour de France* nevű utazások, amelyek célja a céhlegények szakmai ismeretének bővítése volt) köszönhetően egyre szélesebb körökben terjedt el. A francien átlépte Franciaország határait is, Pierre Bayle 1685-ös meglátása szerint a francia vált a nemzetközi érintkezések legfontosabb nyelvvévé (Bárdosi–Karakai

1996: 405). A rastatti békeszerződés a franciát jelölte meg a nemzetközi diplomácia legfontosabb nyelvének (Bárdosi–Karakai 1996: 410).

A forradalom idején a Grégoire apát által 1790-ben újjára indított kérdőíves felmérés eredményeinek tükrében (amelyek nem adnak számot arról, hogy a számításokban szerepeltek-e a nők és a gyermekek) a korabeli Európa legnépesebb államának számító, közel 28 millió főt számláló Franciaország lakosságából körülbelül 6 millió fő egyáltalán nem beszélt és nem értett franciául. Csupán szűk 3 millióra tehető azoknak a száma, akik az Akadémia normáit betartva beszélték a nyelvet. A helyesen írni tudók száma természetesen még ettől is elmaradt (Walter 1988). Minthogy a tájnyelvek a feudális széttagoltságot, az ancien régime-et szimbolizálták, hamar elterjedt az a nézet, hogy az egy és oszthatatlan köztársaságnak csak egyetlen nyelve lehet. 1791-ben fogadták el Talleyrand-Périgord betérjesztését, amely előírta, hogy minden egyes közösségben hozzanak létre általános iskolát, ahol az oktatás nyelve a francia. Richelieu bíboros tervéhez hasonlóan, akinek a halála előtti években szintén szándékában állt egy francia nyelvű iskolahálózatot létesíteni, Talleyrand-Périgord tervezete sem valósult meg, mert nem tudtak elegendő franciául tudó és oktatási-nevelési feladatokat ellátni képes embert biztosítani (Picoche–Marchello-Nizia 1996). Talleyrand-Périgord előterjesztése azonban nem tekinthető teljesen sikertelennek, hiszen elkezdtek megszervezni a tanítóképzőt, és 1794-re sikerült megvalósítani a tanárképzőt (Walter 1988). A francia nyelv pozíciójának erősítését célozta meg az az intézkedés, amely a házasságkötés feltételeként a házasuló felektől a francia nyelv ismeretét követelte meg (Picoche–Marchello-Nizia 1996).

A francia nyelvű kötelező világi oktatás megszervezése

A XIX. század folyamán kibontakozó iparosodás, az infrastruktúra fejlődése lehetővé és szükségszerűvé tette a nagyobb társadalmi mobilitást. A század első évtizedeiben egyre nőtt a kétnyelvűek száma. A szülőfaluját elhagyó ember számára szükségessé vált a francia nyelv ismerete a mindennapi érintkezések során és a hivatalos ügyintézésben. 1832-től az Akadémia által kodifikált helyesírás ismerete és használata kötelező feltételévé vált különböző közhivatali pozíciók betöltésének (Walter 1988).

Guizot oktatásügyi miniszter 1833-ban döntött a központi felügyelet alatt működő elemi iskolahálózat felállításáról. Az iskolákban egységes volt az oktatás tartalma és nyelve. A helyesírás tanításának alapja az *Akadémiai szótár* 1835-ben kiadott 6. kiadása lett (Walter 1988). Ekkor számos olyan nyelvten született, amelyeknek a címei és a szerzői napjainkban is ismertek a franciául tanulók körében. 1837-ben jelent meg a kifejezetten tankönyvnek szánt *Grammaire Illustrée*, amely – ahogy címe is sugallja – nyelvtani ismeretek megértését segítő képeket, rajzokat tartalmazott. A legfontosabb, oktatásban is használható, illetve a francia anyanyelvoktatásnak irányt adó két mű a Bescherelle testvérek által összeállított *Grammaire nationale* (1855) és Pierre Larousse *Nouvelle grammaire française* (1872) című kötete (Bárdosi–Karakai 1996: 394).

Jules Ferry közoktatási miniszter 1879-ben nyújtotta be tervezetét a kötelező, világi és ingyenes oktatás bevezetéséről. Az új iskolarendszer 1886-ra épült ki, és ez a tájnyelvek rohamos visszaszorulását idézte elő. Az iskolában nemcsak a tanórák, hanem a diákok közötti párbeszéd kizárólagos nyelve is a francia lett. Aki tájnyelven szólalt meg, az egy kis, *plaque*-nak nevezett megkülönböztető tárgyat kapott. Ezt csak akkor adhatta tovább, ha valaki más szólalt meg tájnyelven. Az a diák, akinél a nap végén a tárgy volt, azt követően hagyhatta csak el az iskolát, amikor elvégzett valamilyen büntetésből kiszabott takarítási feladatot. Így a tájnyelv használata összeforrt a szégyenérzettel (Walter 1988; Perret 2008).

A XX. századtól napjainkig

A korszak első fontos állomása 1905 volt. A francia győzedelmeskedett a felsőfokú képzésben is, és végleg kiszorította a latint. A diplomamunkák és a védések nyelve a francia lett (Perret 2008).

A XX. század első felét a tájnyelvek visszaszorulása jellemezte. Az első világháború idején a hadsereg egységeinek összeállítása során különböző régiókból származó katonák kerültek össze. Így a kölcsönös megértés és a vezénylet egyetlen nyelvévé csak a francia válhatott. A több év szolgálati időt követően hazatérő katonák mindennapi érintkezéseik során, így a családi életben is a franciát őrizték meg. Ez azért sem eshetett nehezükre, mert gyermekeiket az iskolában szintén a francia használatára és a tájnyelv elhagyására kötelezték (Walter 1988; Perret 2008).

A szupernorma elterjesztésében és a regionális nyelvek visszaszorításában óriási szerepet játszott a média, amelyben a regionális nyelvek nem kaptak helyet. Az egyre nagyobb példányszámban megjelenő írott sajtó mellett 1921-ben megkezdte adásainak sugárzását Franciaországban a rádió. Az évtized végére a rádióadások már jelentős számú hallgatót tudhattak magukénak. 1927-ben felfedezték a hangosfilmet (Walter 1988). A francia családok egyik legkedveltebb szabadidős tevékenysége a mozilátogatás lett. A filmvászon figurái is a bon usage-t követve szólaltak meg. Itt jegyzendő meg, hogy napjaink egyik fontos kihívása a francia nyelvű mozi és filmgyártás támogatása. Az utóbbi években egyre több gyártó dönt úgy, hogy a francia filmeket angolul forgatja le a nemzetközi piacokon való könnyebb eladhatóság érdekében (Hagège 2006: 31–32). 1935-től kezdetét veszi a rendszeres televíziós műsorsugárzás. 1949-ben pedig levetítik az első francia televíziós híradót. A televízió azonban csak az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején válik igazán elterjedtté (Walter 1988). Az utóbbi évtizedekben nyelvészeti szempontból megváltozott a tömegkommunikációs eszközök szerepe. Míg az 1980-as évekig a szupernorma terjesztésében játszottak fontos szerepet, az azóta eltelt időben az internetes nyelvhasználat, az SMS-ekben alkalmazott rövidítések sokkal inkább a norma lazulását, áthágását idézik elő.

Az Akadémia és a XVII. századi nyelvtanírók munkássága nyomán tehát létrejött a francia szupernorma. Az iskolában a francia anyanyelvoktatás keretein belül és a francia nyelven folyó közismereti tárgyak oktatásában is a tanárok ezt az elsősorban írott nyelvi normát közvetítették a diákoknak. A nagy francia forradalom óta egyre nagyobb hangsúlyt kapott az „egy nemzet egy nyelv” elve. A politika és az oktatási rendszer műalkotásként, műemlékként, nemzeti intézményként tekintett a franciára, amelyet minden külső hatástól óvni kell (Picoche–Marchello-Nizia 1996). A XX. század első felének politikai életében, a médiában és az oktatásban nem kívántak tudomást venni arról, hogy Franciaországban nem csupán egyetlen nyelv és egyetlen nyelvváltozat létezik. Ha szó esett a regionális nyelvváltozatokról és tájnyelvekről, rendszerint alacsonyabb rendű parazita változatokként tekintettek rájuk, amelyeknek esetleges hatásaival szemben meg kellett védeni a francia nyelvet (Marchand 1975).

Jellemző módon a francia nyelvterületet érintő dialektális kutatások először nem a nemzeti nyelvváltozat kizárólagos használatát előíró Franciaországban, hanem Belgiumban és Svájcban indultak el a XIX. század végén. Franciaország dialektális atlaszát, a hétkötetes *Atlas linguistique de la France*-ot Jules Gilliéron és Edmond Edmont állította össze 1897 és 1901 között. Az atlasz bővített és javított kiadására, amelyet Gilliéron tanítványa, Dauzat állított össze, 1939-ig kellett várni. A dialektológiával kapcsolatos cikkek publikálásának az 1925-ben alapított *Société de linguistique romane* folyóirata biztosított elsőként jelentős teret (Picoche–Marchello-Nizia 1996). A regionális nyelvek egyetemi kereteken belül történő kutatására, tanulására és tanítására a második világháborút követő időszakig kellett várni. A XX. század második felében már elég biztosnak ítélték a francia pozícióját, így megengedőbbé vált a politika a regionális nyelvekkel szemben.

A dialektális nyelvek iránt tanúsított elfogadóbb attitűd első megnyilvánulása az 1951-ben megszavazott Deixonne-féle törvény, amely lehetővé tette a baszk, a breton, a katalán és az okszitán nyelv fakultatív,

heti egy órában történő tanulását és tanítását az általános iskolában. 1974-től kezdve a korzikai nyelvvel is kiegészül az oktatható regionális nyelvek listája. Az 1975-ben kiadott Habby-féle törvény az iskolakötelezettség teljes időtartama alatt lehetővé tette a regionális nyelvek és kultúrák oktatását (Bárdosi 2010). A 1980-as években tovább bővült a tanulható regionális nyelvek listája, az 1982-ben kiadott Savary-féle körlevél pedig megteremtette a két tannyelvű oktatás lehetőségét (Picoche–Marchello–Nizia 1996). 1983-tól baszk, katalán, breton, korzikai, gallo, okszitán, 1988-tól már elzászi nyelven is tehettek érettségi vizsgát a diákok (Abalain 2007: 129). A közoktatási törvények mellett említést érdemel Andret Martinet és Henriette Walter 1973-ban publikált *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réelle* című kiejtési szótára, amely felszámolta az egységes francia ejtés mítoszát (Walter 1988).

A 1980-as években vette kezdetét a regionális nyelvű televíziós műsorok sugárzása. A 2000. augusztus 1-jén született törvény kimondta, hogy a francia televíziónak és rádiónak részt kell vállalnia a regionális nyelvek és kultúrák közvetítésében. A France 3 televíziós csatorna a különböző régiókban helyi nyelvjárásban sugározta több adását, 2005-ben azonban számos állomást szüntettek meg anyagi források hiányára hivatkozva (Abalain 2007: 133).

Több pedagógiai és módszertani nehézség merült fel a tájnyelvek oktatásával kapcsolatban. Sok tájnyelvnek nincs kodifikált helyesírása, morfológiája. Többek között ennek a nehézségnek a megoldására alakult meg 2001-ben egy konzultatív, regionális nyelvekkel foglalkozó tanács (Abalain 2007: 129). A regionális nyelvek és kultúrák ápolását segíti a *Conseil de Défense et Promotion des Langues de France*, amely számos alapítványt és csoportosulást tömörít (Abalain 2007: 311). Mindennek köszönhetően 1989 és 2005 között 27 000 főről 270 000 főre emelkedett a regionális nyelveket tanulók száma (Abalain 2007: 130).

Ugyanakkor a regionális nyelvek védelmére és ápolására irányuló lépések részben megkésettnek, részben erőtlennek bizonyultak. Minthogy a regionális nyelvekhez és kultúrához sokáig a kisebbségi érzete párosult, sok fiatal nem kívánt élni a nyelvtanulás lehetőségével, és a tanárképzésben részt vevő hallgatók között sem elegenden választották szakterületi specializációként a tájnyelveket. Gyakran megszakadt a kontinuum a tájnyelvet beszélő generációk között. Hiátus jött létre az oktatott tájnyelvi változat és az örökölt tájnyelvi változat között. Több riport számol be arról, hogy az iskolában okszitánt tanuló unoka nem tudja megértetni magát az okszitánt még anyanyelvként elsajátító nagyszülővel, így a családi érintkezésben is a francia nyelvet kell használniuk. Ez pedig felveti a kérdést, hogy egyáltalán van-e értelme, és van-e lehetőség arra, hogy egy szociális funkciótól immáron teljesen megfosztott tájnyelvet revitalizáljanak (Garabato 2006: 277–279).

Bernard Cerquiglini 1999-es jelentése szerint Franciaországban 75 regionális nyelv él még (Abalain 2007: 144). A tájnyelvekhez való viszonyt jól tükrözte a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája* körüli vita. Az V. Köztársaság alkotmányának 2. cikkelye értelmében a köztársaság egyetlen nyelve továbbra is a francia maradt, a regionális nyelveket pedig az ország kulturális örökségének tekintik (Bárdosi 2010).

A tájnyelvek revitalizálását célzó törvényekkel párhuzamosan születtek a francia nyelv védelmét biztosító intézkedések. A francia politika első számú irányítói, a mindenkori köztársági elnökök közül Georges Pompidou és Nicolas Sarkozy is a regionális nyelvek ellenében foglaltak állást (Bárdosi 2010). A nemzeti nyelv „ellensége” már nem a latin nyelv és nem is a regionális nyelvek voltak, hanem az angol. A francia nemzeti és nemzetközi pozíciójának megőrzésére és megerősítésére hívták életre A Francia Nyelv Védelmének és Terjesztésének Legfelsőbb Bizottságát (1966), a Frankofónia Nemzetközi Szervezetét (1970) és a Terminológiai Bizottságot (1971). Az 1975-ös Bas–Lauriol-törvény minden tranzakció során a francia használatát teszi kötelezővé Franciaországban. Az 1994-ben megszavazott Toubon-törvény az anyanyelven történő tájékozódás jogát kívánja biztosítani a francia állampolgároknak. A francia nyelv használatának a tudományos életben való előremozdítása érdekében a kutatási támogatások megítélését az egyes projektek eredményeinek francia nyelvű publikálásához kötötte. Egy 2005-ben hozott törvény rendelkezik a franciaországi vállalatok

nyelvhasználatáról. A releváns iratokat, vezetői döntéseket kötelező francia nyelven dokumentálni (Bárdosi 2010).

A francia anyanyelvoktatás és a francia nyelvű oktatás számára a legújabb kihívást a dekolonizáció után megjelenő és egyre gyarapodó kisebbségek jelentik. Az észak-afrikai, fekete-afrikai és közel-keleti bevándorlók érkezése a nem territoriális kisebbségi nyelvek megjelenését vonta maga után. Mint fentebb olvasható, az 1960-as években bontakozott ki a francia nyelv nemzetközi szintén történő védelmezésének és terjesztésének a politikája. Ezzel összefüggésben született meg egy új alkalmazott nyelvészeti diszciplína, a francia mint idegen nyelv oktatásának a módszertana. Ez volt az a francia nyelvészeti szakterület, amelynek tartalmát nem a felülről jövő normát követve határozták meg, hanem a diákok szükségleteit, igényeit és célkitűzéseit vették figyelembe (Porcher 1995: 23–26). A külföldi tanulók esetében értelemszerű volt az anyanyelvek sokfélesége. A francia mint idegen nyelv (*français langue étrangère*) egyik ágaként jött létre a francia mint második nyelv (*français langue seconde*), amelyet elsősorban a volt gyarmatokon és a tengerentúli területeken oktatnak olyan diákoknak, akiknek első nyelve helyi vagy kreol nyelv. E két diszciplína kutatási és oktatási tapasztalatai és a szociolingvisták munkái hívták fel a figyelmet arra, hogy az anyanyelvi tudás tekintetében sem lehet nyelvi homogenitásról beszélni. A társadalmi heterogenitás nyelvi heterogenitással párosul (Marchand 1975), következésképpen az iskolás kort elérő gyermekek nem azonos nyelvi tudással ülnek be az iskolapadba. Részben a francia mint anyanyelv, részben a francia mint idegen nyelv, illetve második nyelv oktatásának módszereire és tapasztalataira építve dolgozták ki a francia mint beiskolázási nyelvet (*français langue de scolarisation*), amelynek elsődleges célja az újonnan érkezett bevándorlók gyermekeit jellemző nyelvi hátrány leküzdése. A beiskolázási francia lehetőséget teremt arra, hogy az oktatási rendszer keretein belül készítsék fel a diákokat a francia nemzeti nyelv tanulására, illetve a francia nemzeti nyelven történő tanulmányok folytatására.

Összegzés

Az egy nyelv egy nemzet mítoszának immáron több mint 400 éves hagyománya van Franciaországban. Bár az ancien régime nem rendelkezett jól körülhatárolt nyelvpolitikával, a XVII. századra már kialakult az egységes francia nemzeti nyelv a politikai hatalom központosítási és egységesítési törekvéseinek, a humanizmus eszméinek, a reformáció terjedésének, a reneszánsz kori francia irodalom megújulásának és a nyelvtanítók megjelenésének szerencsés együttállásából következően.

A francia nyelv történetét gyakran harcok sorozataként írják le. Megküzdött a dialektusokkal, kiszorította a latin nyelvet az oktatásból, a tudományos életből és diplomáciai érintkezésekből, majd a második világháborút követően felvette a harcot az angol nyelvvel szemben. A legújabb kori kihívás pedig a dekolonizáció után érkező bevándorlók nyelvi kérdésének és iskolai integrációjának a megoldása. A francia nyelvpolitikát kettősség jellemzi. A francia nemzeti nyelv védelmének érdekében kiválóan hangolja össze a nyelvészeti, nyelvvelvelési, politikai és pedagógiai természetű lépéseket, így sok más országnak is követendő példa lehet. Ugyanakkor a tájnyelvekkel szemben tanúsított fellépés még ma sem tekinthető megengedőnek, a törvényi szabályozások révén inkább csak a demokratikusság látszatát próbálja közvetíteni. Öröndetes, hogy a nyelvi és kulturális sokszínűség fontosságát egyre többen ismerik fel. Számos nyelvész fogalmazza meg azt a kritikát, hogy a nyelvi sokszínűségért való küzdelemben Franciaország csak nemzetközi téren folytatja a harcot elsősorban az angol, illetve napjainkban már a spanyol nyelvvel szemben, határain belül azonban továbbra is a nyelvi egység fenntartása a legfőbb célja. Párizs gyakran úgy viselkedik, mintha a frankofón közösség kizárólagos nyelvi tulajdonosa lenne (Gadet 2003: 22).

Anélkül, hogy további értékítéletet kívánnék megfogalmazni, megállapítható, hogy a francia nyelvpolitika sikeres. Az anyanyelvoktatás során nemcsak megszerettetik az anyanyelvet, hanem tudatosítják a nyelvápolás

fontosságát is. Felmérések igazolják, hogy a francia állampolgárok büszkék anyanyelvükre, és a többség támogatja a francia nyelv védelmét, terjesztését segítő intézkedéseket. A nyelvápolás és a nyelvművelés a mindennapi élet részét képezi. Alátámasztja ezt az egynyelvű szótárak, helyesírási kézikönyvek és igeragozási útmutatók népszerűsége, amelyek szinte valamennyi francia háztartásban megvannak. Bár a helyesírással ismerkedő diákok részéről gyakran felmerül az igény az ortográfia egyszerűsítésére, a tanult francia társadalom többsége ragaszkodik a hagyományokhoz. Minden bizonnyal a nyelvvel, a nyelvi hagyományokkal szemben tanúsított hűség az oka, hogy a helyesírási reformok szinte semmi eredményt nem hoznak. Nagy népszerűségnek örvendenek a nyelvvel, nyelvműveléssel kapcsolatos televíziós műsorok, vetélkedők (Bárdosi 2010). A fiatalok millióit képernyő elé ültető népszerű tehetségkutató műsorok is francia címet kapnak, és akárcsak a rádiók zenei adásaiban, e műsorokban is figyelmet fordítanak arra, hogy a produkciók között megfelelő arányban szerepeljenek francia nyelvű dalok. Bízunk abban, hogy a francia nyelvpolitika sikeres és a demokratikus értékeket tiszteletben tartó válaszokat ad a XXI. század kihívásaira.

Irodalom

- Abalain, Hervé 2007. *Le français et les langues historiques de la France*. Éditions Jean-Paul Gisserot. Párizs.
- Bárdosi Vilmos 2010. Globalizáció, Európa és nyelv. A francia példa. *Magyar Nyelvőr*. 1–15. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1341/134101.pdf> (2015. január 26.)
- Bárdosi Vilmos – Karakai Imre 1996. *A francia nyelv lexikona*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Cerquiglini, Bernard (ed.) 2003. *Les langues de France*. Presses Universitaires de France. Párizs.
- Gadet, Françoise 2003. *La variation sociale en française*. Ophrys. Párizs.
- Garabato, Carmen Alén 2006. Enseigner l'occitan/en occitan aujourd'hui: un parcours du combattant. *Langues minorée, langues d'enseignement? Études de linguistique appliquée* 143: 265–279. <https://doi.org/10.3917/ela.143.0265>
- Hagège, Claude 2006. *Combat pour le français. Au nom de la diversité des langues et des cultures*. Odile Jacob. Párizs.
- Herman József 1967. *Précis d'histoire de la langue française*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Marchand, Frank 1975. *La norme linguistique. Maunel de linguistique appliquée IV*. Delagrave. Párizs.
- Perret, Michèle 2008. *Introduction à l'histoire de la langue française*. Armand Colin. Párizs.
- Picoche, Jacqueline – Marchello-Nizia, Christiane 1996. *Histoire de la langue française*. Nathan. Párizs.
- Porcher, Louis 1995. *Le français langue étrangère. Émergence et enseignement d'une discipline*. Hachette. Párizs.
- Walter, Henriette 1988. *Le français dans tous les sens*. Robert Laffont. Paris.

Dormán, András: The establishment of the French national language, the main stops and challenges in the history of first-language teaching

Az írás szerzőjéről

Dormán András
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország
dorman.andras[kukac]gmail.com